

podejmowanie różnych aspektów funkcjonowania elity władzy, a w tym na rozpoznawanie biografii politycznych; w krytycznym oglądzie podnosi się problem apologetyki sprawowania władzy, a w tym przede wszystkim dotyczące prezydenta Nursułana Nazarbajewa (s. 41–42).

Prezentowana książka jest oryginalnym studium badawczym; Autor podjął wyzwanie poznawcze w wymiarze konfrontacji ustaleń zawartych w literaturze przedmiotu z obserwacją uczestniczącą; badanie konfrontujące ustalenia zawarte w kazaskiej, rosyjskiej, polskiej oraz zachodnioeuropejskiej literaturze przedmiotu. Przede wszystkim ustalenia pojęciowe dotyczące elity politycznej zastosował do rozpoznawania rzeczywistości Kazachstanu.

Książka zasługuje na dużą uwagę jako studium komparatystyczne dotyczące sprawowania władzy w warunkach zderzenia się tradycyjnych metod decyzyjnych z wyzwaniem demokracji oraz budowy ładu globalnego.

Andrzej Chodubski

Rafał Ożarowski, *Ideologia na Bliskim Wschodzie. Studium porównawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, ss. 228.

Bliski-Wschód – region świata obejmujący kraje południowo-zachodniej Azji oraz północno-wschodniej Afryki zajmuje szczególne miejsce w stosunkach międzynarodowych. Odwołując się do dziedzictwa przeszłości zauważa się, że w tej przestrzeni geograficznej powstały niektóre wielkie systemy wyznaniowe i religijne, a w ślad za nim odrębności kulturowe. Ścierały się tam też oddziaływania i wpływy różnych cywilizacji, co rodziło podboje, wojny; po II wojnie światowej region przyciągał uwagę opinii międzynarodowej jako ogniskujący konflikty i wojny zarówno mający charakter lokalny, jak i międzynarodowy; rzeczywistość ta ujawnia się też współcześnie w warunkach kształtowania ładu globalnego. Spośród czynników generujących wyjątkową siłę ma ideologia. W prezentowanej pracy jest ona przedmiotem pogłębionej analizy.

Logiczny jest układ treści wykładu. Praca składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym „Ideologie w regionie Bliskiego Wschodu” wyodręb-

niono trzy zagadnienia: 1. Wyjaśnienie terminu; 2. Ustroje polityczne i ideologie państwowe niepodległych państw Bliskiego Wschodu (a. Egipt – naseryzm, b. Syria – bassizm, c. Irak – basizm, d. Libia – kaddafizm, e. Iran – chomeinizm, f. Izrael – syjonizm); 3. Ideologia a stosunki międzynarodowe. W drugim „Ideologiczna konwergencja i dywergencja między państwami muzułmańskimi” wyodrębniono trzy kwestie, tj. 1. Tendencje unionistyczne (Zjednoczona Republika Arabska (ZRA)); 2. Egzemplifikacja konfrontacji i antagonizmów, a w tym a. Bass przeciwko Bass. Konflikt ideologiczny czy konflikt interesów? b. Relacje Islamskiej Republiki Iranu z Irakiem. Fundamentalizm islamski w zderzeniu z narodowym socjalizmem arabskim). W trzecim „Miejsce ideologii w konflikcie arabsko-żydowskim” ukazano kwestie: 1. Geneza i historia konfliktu; 2. Konflikt ideologii państwowych w stosunkach Izraela z krajami muzułmańskimi. W rozdziale czwartym „Zewnętrzni aktorzy stosunków międzynarodowych na Bliskim Wschodzie i ich ideologiczne oddziaływanie w regionie”, wyodrębniono dwa zagadnienia: 1. Stany Zjednoczone a Bliski Wschód w okresie ideologicznej rywalizacji; 2. ZSRR a Bliski Wschód w okresie ideologicznej rywalizacji.

Zasadniczy wykład poświęcony prezentacji zagadnienia poprzedza „Wstęp”, w którym wskazuje się na aktualność problemu i jego znaczenie w rozpoznawaniu współczesnych stosunków międzynarodowych. Wskazuje się m.in., że państwa tego regionu nie były dotąd w stanie stworzyć systemu bezpieczeństwa, który pozwoliłby na uniknięcie permanentnych antagonizmów, ulegających kumulacji w postaci konfliktów zbrojnych; poddanie działań międzynarodowych elementowi ideologicznemu wynikało z narzuconej ogólnoświatowej rywalizacji w ramach zaistniałego po II wojnie światowej systemu dwublokowego. Ideologiczna rywalizacja Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego o prymat w świecie, nieuchronnie pociągała za sobą konieczność zajęcia odpowiedniego stanowiska przez wszystkie państwa świata; w konflikcie ideologicznym nie można było pozostać państwem neutralnym. Wszelkie próby uniknięcia jasnego opowiedzenia się po stronie jednego z bloków były skazane na polityczną marginalizację, m.in. Ruch Krajów Niezaangażowanych. Bliski Wschód w okresie „zimnej wojny” był teatrem działań wojennych inspiro-

wany przez mocarstwa z obydwu bloków, które w ten sposób próbowały wzmocnić pozycję w regionie i poszerzyć swoje strefy wpływu. Przez cały ten okres utrzymywały się antagonizmy polityczne, które pomimo zakończenia „zimnej wojny” są znaczące. Rywalizacja amerykańsko-radziecka uniemożliwiła rozwiązanie skomplikowanych kwestii tego regionu, m.in. problemu izraelsko-palestyńskiego stanowiącego główne ogniwo większego konfliktu żydowsko-arabskiego (s. 7–8).

Wyzwanie poznawcze pracy zawiera się w udowodnieniu tezy, że czynnik ideologiczny, pomimo przejawów konwergencji był nadrzędnym determinantem dyferencjacji państwowych na Bliskim Wschodzie w okresie występowania światowego systemu bipolanego i stanowił przyczynę głębokich antagonizmów żydowsko-muzułmańskich, przerażających się w międzypaństwowe konflikty zbrojne, i jednocześnie w odniesieniu do państw arabskich uniemożliwił pełną i trwałą realizację hasła jedności arabskiej (s. 9).

Wskazując na bazę źródłową Autor wskazał, że w zarysowaniu problemu posłużył się w istotnej mierze materiałami angielskojęzycznymi; a jednocześnie zauważył, że opracowania polskie powstały głównie przed 1990 r.

Wyjaśniając kategorię „ideologia” przypomina się, że etymologicznie wywodzi się ona od słów Idea (wyobrażenie) i logos (słowo, nauka), że do praktyki życia kulturowego wprowadzono je w Oświeceniu; w XIX w. ulegało przewartościowaniu, nabierało nowego znaczenia w życiu społeczno-politycznym, i współcześnie najczęściej rozumie się przez nie usystematyzowany zbiór poglądów stanowiący teoretyczny wyraz interesów określonej grupy społecznej, a w zawężonym pojmowaniu przez ideologię zwykle rozumie się „zbiór wartości i zasad postępowania odniesionych do sfery stosunków politycznych” (s. 15).

Objaśniając stosowanie pojęcia Bliski Wschód zwraca się uwagę na jego recepcję amerykańską oraz brytyjską, podkreślając, że ujawnia się w tym względzie reliktowa europocentryczna percepcja świata, według której jego trzon stanowiła Europa, a wszystkie inne regiony miały charakter peryferyjny. W wymiarze politycznym istotne przemiany w tym regionie następowały wraz z upadkiem imperium osmańskiego, tj. w czasie i po I wojnie światowej; rzeczywistość ta utrwala-

ona została po II wojnie światowej, tj. dążenia do funkcjonowania w samodzielnym ładzie państwowym poszczególnych wspólnot, pozostających jednak w recepcji zewnętrznej przede wszystkim jednością muzułmańską.

Najwcześniej uniezależnił się z zależności od imperium osmańskiego Egipt, najpierw od 18 grudnia 1914 r. znalazł się pod protektoratem Wielkiej Brytanii, a 28 lutego 1922 r. uzyskał niepodległość jako królestwo rządzone przez Mohammeda Alego. Po II wojnie światowej, w wyniku dokonanego zamachu stanu przez spiskowców socjalistyczno-szowinistycznej organizacji Wolni Oficerowie utworzono ład republikański, w którym najwyższą władzę uzyskał Gamal Abdel Naser (1918–1970), w latach 1954–1956 sprawował urząd premiera, a następnie od 1956 r. prezydenta; był twórcą przywódcą Socjalistycznego Związku Arabskiego, a następnie po zawarciu unii z Syrią (1958–1961) Zjednoczonej Republiki Arabskiej. Polityk ten doprowadził do ukształtowania ideologii państwowej, określanej od jego nazwiska nazwą naseryzmu; był to narodowy socjalizm (nacjonalistyczny socjalizm). Główne jego założenia zawarł w tzw. „6 zasadach rewolucji”: 1. likwidacja imperializmu w Egipcie; 2. likwidacja feudalizmu; 3. położenie kresu wpływowi kapitału na rząd; 4. ustanowienie sprawiedliwości społecznej; 5. utworzenie silnej armii zawodowej; 6. ustanowienie systemu prawdziwej demokracji. Przemiany te sytuowano w procesie przeprowadzania dwóch rewolucji: politycznej a następnie społecznej; pierwsza miała dokonać się w wyniku zmian sił politycznych, zamachu stanu, druga to zbudowanie nowego układu stosunków społecznych. W przemianach rewolucyjnych naseryzm orientował się na rzeczywistości: 1. arabskiej – zjednoczenie Arabów w ramach jednego organizmu państwowego; 2. muzułmańskiej – podkreślenie wspólnych wartości świata muzułmańskiego; 3. afrykańskiej – powiązanie z dziedzictwem kontynentu afrykańskiego, co jest potrzebą wypływającego z doświadczenia geopolitycznego ostatniego stulecia (Egipt miał być wzorem dla nieukształtowanych państw afrykańskich, łącznikiem pomiędzy kontynentem a światem zewnętrznym).

W wykładzie przypominając ogniwa kształtowania się naseryzmu oraz jego uwarunkowań, a zwłaszcza związanych z Kanałem Sueskim zbudowanym w latach 1859–1869 łączącym Morze

Śródziemne z Morzem Czerwonym, wskazuje się, że po śmierci twórcy ideologii próbowano kontynuować główne myśli, aczkolwiek już pierwszym następcą Mohammad Anwar as-Sadat (1918–1981) – laureat Pokojowej nagrody Nobla odstąpił od fundamentalnych linii urzeczywistniania naseryzmu; nastąpiło przede wszystkim odejście od bliskich związków polityczno-wojskowych z ZSRR na korzyść USA; w świecie arabskim w tej sytuacji zaczęto prowadzić wobec Egiptu politykę restrykcji.

Z kolei Syria, uznawana za jedno pierwszych państw świata, stanowiąca też istotną część imperiów bliskowschodnich po I wojnie światowej stanowiła terytorium mandatowe Francji, a niepodległość uzyskała 28 września 1941 r., w 1945 r. została członkiem ONZ. Stała się ogniskiem walk i przewrotów politycznych (wojskowych: 1949, 1961, 1962, 1963). W marcu 1963 r. władzę zdobyła Socjalistyczna Partia Odrodzenia Arabskiego Bass, w której programie ważne miejsce zajęła walka z wpływami europejskimi, a zwłaszcza w sferze administracji, co tworzyło grunt dla rozwoju idei nacjonalistycznych.

W wykładzie przypomniano genezę ugrupowania sięgającą lat 40. oraz zasługi jej ideologa i teoretyka Michela Aflaka, dla którego w ideologii pryncypialne miejsce zajmował panarabizm („arabski duch”). Jego zwolennicy głosili, że należy odciąć się od wszelkich związków świata arabskiego z Zachodem. Zachód należy odrzucić całkowicie, nie tylko z powodu armii okupacyjnych, lecz przede wszystkim ze względu na kulturę, której „filozofia” i „nauka” może zagrozić arabskiemu narodowi. W 1963 r. Kongres Narodowy Bass w programie podkreślił zasady panarabskie: 1. Jedność i wolność narodu arabskiego w ramach arabskiej ojczyzny; 2. Wiarę w specjalny charakter narodu arabskiego, wyrażający się w zdolności do ponownego przebudzenia, pomysłowości i żywotności; 3. Wiarę w specjalną misję narodu arabskiego, a ściślej humanitaryzm, który tym samym wyraża się w idei antykolonializmu (s. 30). 13 listopada 1970 r. w wyniku przewrotu politycznego władzę przejął gen. Hafez al-Asad (ur. 1930 r.), w latach 1966–1970 minister obrony; w 1971 r. został wybrany prezydentem; w polityce zapewnił sobie pomoc zachodnich krajów przemysłowych; w życiu partii ujawnił się podział pomiędzy prawicowym a lewicowym odtamem, co rodzi ciągłe napięcia i konflikty,

a zwłaszcza pomiędzy wojskowymi i cywilnymi frakcjami.

Irak sięgający dziedzictwem kultury do czasów Mezopotamii, do początku XX w. znajdował się w trzech strukturach organizacji politycznej imperium osmańskiego, jako: Basra (z obecnym obszarem Kuwejtu), Bagdad i Mosul; po zakończeniu I wojny światowej przestrzeń ta stała się mandatową, w której władzę z ramienia Ligi Narodów sprawowali Brytyjczycy. W 1921 r. utworzono tam Królestwo Iraku jako monarchię konstytucyjną; 3 października 1932 r. stało się ono państwem niepodległym. Od 1945 r. członek ONZ; w sprawowaniu władzy liczne zamachy stanu. W 1963 r. zamach stanu dokonany przez socjalistyczną partię Bass; w ramach partii nasiliły się podziały, co rodziło kolejne zamachy; w 1968 r. w tzw. „rewolucji lipcowej” zdobyło wpływy ugrupowanie dające nieograniczone możliwości awansu członkom rodzinnego klanu prezydenta, w którym znalazł się Saddam Husajn (ur. 1937 r.). W 1979 r. przejął formalnie całą władzę, w sytuacji, gdy ówczesny prezydent Ahmed Hasan al-Bakr zrezygnował ze stanowiska ze względów zdrowotnych. Saddam Husajn został nie tylko prezydentem, ale też naczelnym dowódcą armii, szefem rządu i szefem partii Bass. Na VIII Kongresie Regionalnym w styczniu 1974 r. partia określiła priorytety działania, wśród których ważne zadania zawierały się w: 1. konsolidacji jedności Bass w Iraku i w świecie arabskim; 2. podniesienie ideologicznego, praktycznego i organizacyjnego poziomu przywódców, członków i wszystkich organizacji partii; 3. rozwijanie i rozszerzanie ideologicznej aktywności we wszystkich dziedzinach w ramach działalności Bass; 4. konsolidacja Narodowego Frontu Postępowego (NFP) i rozwijanie jego działalności, a także wzmacnianie relacji pomiędzy Bass a frontem; 5. pokojowe i demokratyczne rozwiązanie problemu kurdyjskiego (s. 33).

W praktyce politycznej ujawniły się rozbieżności między założeniami ideowymi a decyzywnością Saddama Husajna; zwrócił się on w stronę tradycyjnych haseł, stanowiących podstawę ideologiczną Bass; pierwsze miejsce zajęło w niej hasło nacjonalizmu arabskiego; sam decydował on o obliczu ideologicznym partii (s. 34).

Libia znana od VIII w. p.n.e. jako kolonia fenicka, w czasach nowożytnych pozostająca pod panowaniem tureckim, w 1912 r. stała się kolo-

nią włoską; 24 grudnia 1951 r. uzyskała niepodległość; po 18 latach 1 września 1969 r. w wyniku zamachu stanu dokonanego przez grupę wojskowych, pod dowództwem Muhammeda (Muammara) al-Kaddafiego (ur. 1942 r.) ogłoszono likwidację monarchii i powołanie Libijskiej Republiki Arabskiej; funkcję rządu przejęła Rada Dowództwa Rewolucji, pod zarządkiem al-Kaddafiego. W jego założeniach znalazło się ideologiczne połączenie socjalizmu (w polityce wewnętrznej) z nacjonalizmem (w polityce zagranicznej), którego podstawą był islam. Założenia ideologii wyłożono w tzw. „Zielonej Książce”. Najważniejsze kwestie społeczno-polityczne zakładano rozwiązywać przez zwoływanie kongresów ludowych, komitetów ludowych i związki zawodowe. W początkowym okresie działalności al-Kaddafi przywrócił wysoką rangę religii i duchownym, którzy generowali życie społeczno-polityczne w wymiarze moralności muzułmańskiej; ujawniła się w tym względzie złożona rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjna; al-Kaddafi zaczął uzurpować sobie prawo głównego imperatora islamu (s. 41).

Iran, do 1935 r. nazywany Persją legitymujący się jednym z najstarszych w świecie, od końca XVIII w. był obiektem ekspansji państw europejskich; w XIX w. rywalizowały o wpływy w nim Rosja i Anglia; po I wojnie światowej pod protektoratem Anglików. W 1921 r., w wyniku przewrotu wojskowego, wycofały się wojska brytyjskie, a władzę przejął jako dyktator oficer Reza Pahlawi; w 1941 r. zmuszony został przez ZSRR i Wielką Brytanię do abdykacji, władzę przejął wtedy jego syn Mohammed Reza Pahlawi, który stworzył system państwowy, który przetrwał do 1979 r. Przeciwno polityce władcy wystąpili obrońcy wartości narodowych i religijnych, którzy wywołali „rewolucję w imię Allacha”; władzę przejął ajatollah Ruhollah Chomeini; otoczył go wielki kult, uznany został najwyższym duchowym przywódcą narodu, charyzmatycznym liderem. W 1979 r. w narodowym referendum 97% uprawnionych opowiedziało się za Islamską Republiką Iranu. W tym samym roku przyjęto konstytucję, 98,2% biorących udział w głosowaniu. Przygotowana została ona na bazie Koranu – najwyższego źródła islamu, czyniąc w ten sposób państwo republiką teokratyczną (s. 45). Chomeini uznawał w przeciwieństwie do innych ideologii ideę islamu za jedyną prawdziwą. Zgodnie z nią islam jest wielką religią Jedności. On obala

pogaństwo, bałwochwalstwo i samolubstwo. Jest religią polityczną i prowadzi każdego prostą drogą. Islam nie jest wschodni ani zachodni. Jest religią, w której modlitwa jest połączona z polityką, a polityka jest jakby rodzajem modlitwy (s. 46).

Charakteryzując syjonizm przypomniano jego genezę; przypomniano, że nazwa pochodzi od wzgórza Syjon w Jerozolimie, na którym usytuowana był świątynia Salomona. Idea ta była ukierunkowana na odrodzenie narodowe Żydów i skupienie się żyjącej w diasporze ludności żydowskiej na terytorium Palestyny. Idea ta nośna stała się zwłaszcza w II połowie XIX w. W 1897 r. wiedeński dziennikarz opublikował broszurę *Der Judenstaat (Państwo żydowskie)*, która była przygotowana na zwołany do Bazylei Kongres Syjonistyczny. Na Kongresie powołano do życia Światową Organizację Syjonistyczną, której zadaniem było kierowanie działaniami politycznymi wśród diaspory żydowskiej, mającymi doprowadzić do powstania ojczyzny narodowej dla Żydów; na Kongres przybyli Żydzi z całej Europy.

W charakterystyce syjonizmu przypomina się, że jest on ideologią eklektyczną; jego fundament stanowią 3 składniki: nacjonalizm, socjalizm i mejsjanizm. Wskazując, że 14 maja 1948 r. gdy ogłoszono deklarację niepodległości państwa Izrael ujawniła się radykalna zmiana w stosunkach międzynarodowych Bliskiego Wschodu. Społeczeństwo izraelskie skazane zostało na nieustanną walkę o każdy skrawek terytorium (s. 57).

W ogólnym oglądzie zależności między ideologią i stosunkami międzynarodowymi podkreśla się, że pierwsza z nich jest obok środowiska geograficznego, czynnika demograficznego, narodowego i religijnego najważniejszą siłą generującą rzeczywistość międzynarodową w wymiarze politycznym, jak i negatywnym (s. 58).

Przekonywując zarysowano w prezentowanej pracy ideologię jako siłę przyciągającą i odpychającą wzajemnie państwa muzułmańskie. W analizie wskazuje się m.in. na rolę odgrywaną przez Gamal Abdel Namera, który jawił się jako niekwestionowany lider świata arabskiego i tym samym rzecznik idei jedności arabskiej. Jego idee nie ograniczały się do Egiptu i niektórych powiązanych traktatami z nim państw; inicjatywy Namera dotyczące integracji państw muzułmańskich spotkały się w głosowaniach niemal z jednomyślnym poparciem (s. 68). Wśród czynników osłabiających ideę jedności były działania unifikacyj-

ne życia społeczno-politycznego np. idea rozwiązania wszystkich partii politycznych i zastąpienia ich jedną organizacją Unią Narodową. W analizie poznawczej ujawniając słabe strony unifikacji krajów arabskich pod przewodnictwem Egiptu (Zjednoczonej Republiki Arabskiej), zauważa się, że upadek kształtującej się nowej rzeczywistości był obiektywną prawidłowością procesu przemian. Podobnie też problem unifikacyjny państw arabskich zarysowano z punktu widzenia aspiracji politycznych al-Kaddafiego. Interesujący aspekt poznawczy stanowi w pracy skonfrontowanie kwestii ideologicznych z interesami, widzianymi z pozycji sprzecznych interesów a nawet konfliktu interesów.

Wyjątkową nośność z punktu widzenia ideologii oraz kształtowania się stosunków międzynarodowych ma konflikt arabsko-żydowski; wykracza on poza prostą walkę Izraelczyków z Palestyńczykami o uzyskanie przestrzeni; słusznie przywołuje się opinię, że „bez postępu w rozwiązywaniu kwestii palestyńskiej nie rozwiąże się konfliktu arabsko-izraelskiego; jeśli zaś ten konflikt nie zostanie rozwiązany, to będzie trudno, lecz wręcz niemożliwe, zbudować nowy Bliski Wschód” (s. 123). Złożoność problemu tworzy tradycja; odwołując się do przekazu biblijnego, do ksiąg Genesis i Exodus odczytuje się, że granice Palestyny rozciągają się od Egiptu (Morza Czerwonego) do rzeki Eufrat. W regionie tym sytuuje się „Ziemia Święta” oraz znajdują się tzw. trzy święte miejsca islamu: Jerozolima (arab. al-Quds) obok Mekki i Medyny. W konfrontacjach narodowych praw do tej przestrzeni argumentuje się np. „Nie było nigdy takich rzeczy jak Palestyńczycy... Oni nie istnieli” czy „państwo palestyńskie nigdy w rzeczywistości nie istniało, a narodowa świadomość Arabów zamieszkujących Palestynę zaczęła się kształtować dopiero w momencie rozwoju ideologii syjonistycznej (s. 124).

Analitycznie ukazano problem sprawy palestyńskiej w kształtowaniu ładu międzynarodowego, a w tym jej ujawnienie na forum ONZ (1947–1948). Zauważa się, że państwa arabskie jako sąsiedzi nie pogodziły się z powstaniem Izraela, co w konsekwencji prowadziło do konfliktów zbrojnych, urzeczywistnianych przez siły militarne egipskie, irackie, libańskie, syryjskie, które atakowały z różnych stron nowo powstałą strukturę państwową. Zwycięstwo Izraela jawi się z perspektywy upływającego czasu tryumfem Ży-

dów, aczkolwiek nie został w rzeczywistości problem rozwiązany jako rzeczywistość międzynarodowa. Państwa arabskie nie zaakceptowały zaistniałego nowego po II wojnie światowej *status quo*, co wyraźnie ujawnia się w powstających ideologiach państwowych, zamachach stanu.

Istotny element w relacjach między państwami Bliskiego Wschodu stanowi oddziaływanie ideologiczne mocarstw świata, a w tym zwłaszcza wyrażający się w interesach międzynarodowych Stanów Zjednoczonych Ameryki i Związku Radzieckiego. W analizie słusznie wskazuje się, że po II wojnie światowej, w okresie permanentnie trwającego kryzysu bliskowschodniego, supermocarstwa balansowały między pokusą włączenia regionu Bliskiego Wschodu do konfrontacji globalnej a uzasadnionymi obawami przed niekontrolowaną eskalacją konfliktu w przypadku zachowania przez nie obojętności lub daleko idącego dystansu. Bliski Wschód stanowił przestrzeń do ideologicznej rywalizacji (s. 188).

Wśród czynników determinujących ideologiczny konflikt interesów na Bliskim Wschodzie po II wojnie światowej, do 1989 r. wymienia się: 1. polityczny (bipolarny układ światowy – dwa mocarstwa prowadząc „zimną wojnę” starały się maksymalnie rozszerzyć strefy swoich wpływów); 2. strategiczny (zgodnie z amerykańską percepcją, Bliski Wschód był identyfikowany z przedmurzem, mającym zatrzymać ekspansję ideologii komunistycznej, zaś w percepcji radzieckiej Bliski Wschód był bazą wypadową dla dalszej ideologicznej ekspansji); 3. geograficzny – klucz, pomost do umacniania wpływów w Europie, Azji, Afryce; 4. gospodarczo-energetyczny – złoża ropy naftowej (ponad 60% światowych zasobów). Po 1990 r. nastąpiła zmiana układu sił w świecie postzimnowojennym. Stany Zjednoczone stały się jedynym mocarstwem globalnym, które jest zdolne do realnego oddziaływania w każdej dziedzinie stosunków międzynarodowych; ZSRR został zastąpiony przez swojego głównego sukcesora – Rosję, która w dalszym ciągu odgrywa istotną rolę w polityce międzynarodowej (s. 189–190).

Refleksyjny ogląd zaprezentowano w „Zakończeniu”. Zauważa się m.in., że ideologiczne uwarunkowania polityki państw tego regionu i aktorów państwowych spoza Bliskiego Wschodu prowadziły do licznych dyferencjacji i rzadziej do konwergencji politycznych. Nieprzyjęcie postawy

ideologicznej oznaczało marginalizację na scenie polityki międzynarodowej. Czynnikiem ideologiczny był sztandarowym wyznacznikiem działań państw arabskich po II wojnie światowej.

Integralną część studium poznawczego stanowi zestawienie bibliograficzne zatytułowane „Wybrana bibliografia”, gdzie wskazuje się: materiały źródłowe, monografie i opracowania, rozprawy i artykuły, Internet.

Andrzej Chodubski

Joanna Marszałek-Kawa, Daniel Kawa, *Polska droga do Unii Europejskiej i jej odzwierciedlenie w prasie niemieckiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, ss. 323.

Rozpoznawanie współczesnych przemian ustrojowych w Polsce w kontekście kształtowania nowego ładu europejskiego jest ważnym wyzwaniem nauk społecznych, a w tym zwłaszcza istotne jest ukazywanie ich recepcji przez różne państwa i narody. Ze względu na dziedzictwo przeszłości, teraźniejsze przemiany polityczne oraz wyzwania przeszłości szczególnie jest postępowanie spraw polskich przez Niemcy. Państwo to w istotnej mierze oddziaływało na kształtowanie tożsamości polskiej w przeszłości oraz współcześnie jest siłą determinującą pozycję Polski w ładzie europejskim. Dlatego też z uznaniem należy odnieść się do podjęcia próby naświetlenia starań Polski na drodze do Unii Europejskiej, prezentowanych w prasie niemieckiej.

Istotę problemu poznawczego zaprezentowano w dwóch rozdziałach opracowania; w pierwszym przypomniano najważniejsze ogniwa procesu starań Polski na drodze do wejścia do struktur Unii Europejskiej, a w drugim ukazano obraz Polski w prasie niemieckiej w końcowym etapie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską.

Zasadniczą prezentację problemu poznawczego poprzedza „Wstęp”, w którym wskazuje się na aktualność poznawczą zagadnienia, na uwarunkowania przemian zachodzących w Polsce i Europie oraz na kluczowe kwestie międzynarodowe ujawniające się od początku lat 90. Podkreśla się, że ujawniło się wtedy „nowe marzenie” – uznane autorytety moralne, przedstawiciele świata nauki, politycy zgodnie przyznali, iż nad-

szedł czas, aby przywrócić Polskę Europie; wobec konieczności budowy nowej formuły współpracy w sprawach bezpieczeństwa i obronności kraju podjęto działania na rzecz przyjęcia do NATO oraz w kierunku rozpoczęcia rokowań z Unią Europejską. Niemcy jako sąsiad Polski popierały te starania, zyskały nawet miano „advokata Polski”. Włączenie jednak Polski do struktur zachodnioeuropejskich wymagało dokonania zmian zarówno w priorytetach polskiej polityki zagranicznej, jak i przede wszystkim dokonania radykalnych przeobrażeń w ładzie ustrojowym kraju, a w tym społeczno-gospodarczym.

W rozdziale pierwszym pt. „Od idei «powrotu do Europy» do Traktatu Europejskiego” wyodrębniono jako podstawowe kwestie poznawcze zagadnienia; 1. Krótka historia negocjacji Polski z Unią Europejską; 2. Ostatnie kroki ku integracji; 3. Nicea albo śmierć; 4. Obawy związane z akcesją; 5. Ostatnie przygotowania; 6. Pierwsze wybory do Parlamentu Europejskiego. Zagadnienie to poprzedza „Wprowadzenie” a kończy „Podsumowanie”. Wykład rozpoczyna się mottem zapożyczonym z przemówienia Jana Pawła II: „Polska ma pełne prawo, aby uczestniczyć w ogólnym procesie postępu i rozwoju świata, zwłaszcza Europy. Integracja Polski z Unią Europejską jest od samego początku wspierana przez Stolicę Apostolską. Doświadczenie dziejowe: jakie posiada Naród polski, jego bogactwo duchowe i kulturowe mogą skutecznie przyczynić się do ogólnego dobra całej rodziny ludzkiej, zwłaszcza do umacniania pokoju i bezpieczeństwa w Europie...” (s. 7).

We „Wprowadzeniu” wskazuje się, że w 1989 r. nastąpił przełom w rozwoju politycznym Polski; ważne w tym względzie były ustalenia zawarte 7 kwietnia 1989 r. przy tzw. Okrągłym Stole; dalsze ich urzeczywistnianie nastąpiło po wyborach parlamentarnych 4 czerwca 1989 r. W polskiej polityce pojawiły się dwa najważniejsze priorytety. Zarówno partie lewicowe, jak i ugrupowania prawicowe opowiadały się za podjęciem działań na rzecz przyjęcia do NATO i struktur Unii Europejskiej, co wiązało się z potwierdzeniem miejsca Polski w Europie.

Odwołując się do dziejów procesu integracji z Unią Europejską zauważa się w wykładzie, że pierwsze ogniwa ujawniły się już we wrześniu 1988 r. Było to nawiązanie kontaktów dyplomatycznych z EWG, rok później (w lipcu 1989 r.)